

ОШ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
Б. Н. ЕЛЬЦИН атындагы КЫРГЫЗ-РОССИЯ СЛАВЯН
УНИВЕРСИТЕТИ

К 10.22.648 ДИССЕРТАЦИЯЛЫК КЕҢЕШИ

Кол жазма укугунда
УДК: 811.111(575.2)(043.3)

Шабданалиев Нурбек Аманбекович

**У. Шекспирдин «Ричард III» чыгармасынын котормосуна лингвопоэтикалык
анализ**

10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими

Филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын

АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2024

Диссертациялык иш Кыргызстан эл аралык университетинин лингвистика кафедрасында аткарылды.

Илимий жетекчи: **Кареева Зина**
филология илимдеринин доктору, профессор,
«Кыргызстан эл аралык университети» окуу-илимий-
өндүрүштүк комплексинин филология кафедрасынын
башчысы

Расмий оппоненттер: Найманова Чолпон Капаровна, филология илимдеринин
доктору, Кыргыз-Түрк “Манас” университетинин
филология бөлүмүнүн профессору

Абдраева Айгүл Төлөковна, филология илимдеринин
доктору, профессордун м.а., И. Арабаев атындагы
кыргыз мамлекеттик университетинин ректору

Жетектөөчү мекеме: К. Карасаева атындагы Бишкек мамлекеттик
университетинин англис тил кафедрасы, 720044,
Бишкек ш., Ч. Айтматов проспекти, 27

Диссертациялык иш 2024-жылдын 7-майдын саат 10.00дө Ош мамлекеттик университети жана Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетине караштуу филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын коргоо боюнча түзүлгөн К 10.22.648 диссертациялык кеңештин жыйынында корголот. Дареги: Бишкек шаары, Киев көч., 44. Коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/102-nue-ms2-yib>

Диссертация менен Ош мамлекеттик университетинин (723500, Ош ш., Ленин көч., 333) жана Б. Н. Ельцин атындагы Кыргыз-Россия Славян университетинин (720000, Бишкек шаары, Киев көч., 44.) китепканаларынан, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу Улуттук аттестациялык комиссиянын сайтынан (<https://vak.kg/>) таанышууга болот.

Автореферат 2024-жылдын 3-майында таркатылды.

Диссертациялык кеңештин
окумуштуу катчысы, филология илимдеринин
кандидаты, доцент

Ибраимова Г. О.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Теманын актуалдуулугу. Көркөм котормого лингвопоэтикалык илик жүргүзүүнүн тил илиминде өзгөчө орду бар. Анткени түп нусканын мазмуну менен катар анын көркөм сөз каражаттары котормодо да окурмандарга түп нускадагыдай даражада таасир этүүнү камсыз кылуу милдети да улам барган сайын курч коюлуп жатат. Мазмуну да, формасы жагынан да төп келе тургандай түп нусканын бүтүндүгүн толугу менен башка тилдин каражаттары аркылуу кайра жаратуу милдеттерин жүзөгө ашыруу, буга жетүүнүн бир жолу болгон котормого лингвопоэтикалык илик жүргүзүүнү өзүнөн өзү талап кылып турат. Котормочу, биринчиден, ошол бүтүндүктүн структурасын мыкты түшүнүүсү, экинчиден, котормонун техникалык ыкмаларын жакшы өздөштүрүүсү, үчүнчүдөн, чыгармачыл сүрөткер болушу зарыл. Мындай сапаттарга ээ болуш үчүн котормочу лингвопоэтикалык илик менен да терең тааныш болууга милдеткер. Ал эми көркөм чыгармаларды тектеш эмес тилдерге которууда жогоруда айтылган маселелердин аткаруу талабы бүгүнкү күндө да эң актуал, курч бойдон калып жаткандыгын, мында тили башка элдерге кыргыз элинин маданиятын, тарыхын салыштырып изилдөө тил илиминде өзгөчө кызыгууларды жаратарын белгилей кетүүгө болот.

Чыгармалары дүйнөлүк шедеврге айланган У. Шекспирдин чыгармаларынын кыргыз тилинде берилиши, которуу процессиндеги лексикалык жана грамматикалык өзгөчөлүктөр, жалпы эле англис жана кыргыз дүйнөсүнүн тилдик сүрөтүнүн чагылдырылышы, автордук идея жана образдардын сыпатталышын лингвопоэтикалык анализдин чегинде аныктоого болот. Мына ушуга байланыштуу У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосуна лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү **актуалдуу маселелерден** болуп саналат.

Теманын илим изилдөө мекемелеринин пландары жана программалары менен байланышы. Иш автордун жеке демилгеси менен аткарылды.

Изилдөөнүн максаты. У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосуна лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү аркылуу англис тилинен кыргыз тилине көркөм текстти которуудагы лексикалык, грамматикалык, стилистикалык өзгөчөлүктөрүн аныктоо. Бул максатты ишке ашыруу үчүн төмөнкүдөй **милдеттер** коюлду:

- 1) көркөм образды жана көркөм текстти лингвопоэтикалык өңүттө изилдөөнүн теориялык негиздерин аныктоо;

- 2) котормону текстке лингвопоэтикалык анализ жүргүзүүнүн предмети катары ордун белгилөө;
- 3) лингвопоэтикалык эквиваленттүүлүк маселесин анализге алуу;
- 4) «Ричард III» трагедиясын кыргыз тилине которуудагы лексикалык, грамматикалык трансформацияларды, стилистикалык каражаттардын кыргыз тилине которулушун талдоо;
- 5) «Ричард III» трагедиясын кыргыз тилине которуудагы лингвистикалык жана экстралингвистикалык релеванттуулуктун эстетикалык мүнөзүн белгилөө;
- 6) «Ричард III» трагедиясындагы реалиялардын кыргыз тилине которулуш жолдорун аныктоо;
- 7) «Ричард III» трагедиясындагы семиотиканын кыргыз тилинде туюндурулушун талдоого алуу.

Иштин илимий жаңылыгы:

- 1) У. Шекспирдин “Ричард III” трагедиясынын кыргыз тилиндеги текстине лингвопоэтикалык талдоонун жүргүзүлүшү;
- 2) котормодогу лексикалык жана грамматикалык трансформалардын түрлөргө ажыратылып мүнөздөлүп берилиши;
- 3) текстин курамындагы стилистикалык каражаттардын жалпылыктарынын жана өзгөчөлүктөрүнүн аныкталышы;
- 4) трагедиядагы концептик чөйрөнүн, реалиялардын, символдордун көрсөтүлүшү жана сыпатталышы.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү. Иштин натыйжаларын англис жана кыргыз тилдерин салыштырып изилдөөчүлөр, аталган тилдерди үйрөнүүчүлөр, окутуучулар жогорку окуу жайларда салыштырма багыттагы атайын курстарды окутууда колдонсо болот. Жүргүзүлгөн илимий-изилдөөлөрдүн натыйжалары, тыянактары лингвопоэтика, котормо, типология боюнча окуу китеп, окуу куралдарын жазууда, сөздүктөрдү түзүүдө баалуу материал боло алат.

Диссертациянын коргоого коюлуучу негизги жоболору:

1. Лингвопоэтикалык изилдөөдө көркөм тексттин котормосунун тилдик бирдиктерине лингвистикалык анализ (фонетикалык, морфологиялык, лексикалык, синтаксистик анализдер) жасоо аркылуу алардын функционалдык касиеттерин белгилөө менен жана аларды аныктоого багытталат.
2. Көркөм текстин котормосуна стилистикалык талдоо аркылуу андагы таасир берүүчү тилдик каражаттарды анализдеп, алардын адекваттуулугун аныктоо.
3. Котормого адабий анализ берүү менен андагы каармандардын мүнөзүн аныктоо аркылуу чыгарманын идеялык мазмунун табуу жана тексттеги таасир берүүчү каражаттарды белгилөө менен шартталат.

4. «Ричард III» трагедиясынын котормосундагы семиотикалык каражаттардын адекваттуулугун сактоо жолдорун табуу өзгөчө орунду ээлейт.

5. Көркөм чыгармадагы тилдик бирдиктерди которууда адекваттуулукка жетишүү үчүн лингвистикалык жана экстралингвистикалык релевантуулуктардын ролу.

Издөнүүчүнүн жеке салымы. Бул диссертация автордун У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосуна лингвопоэтикалык анализ жүргүзгөн талдоолордун, иликтөөлөрдүн натыйжасы болуп эсептелет.

Диссертациянын натыйжаларынын апробацияланышы. Диссертациялык изилдөөнүн жоболору, жыйынтыктары, анализдери илимий-практикалык конференцияларда баяндамалар, докладдар жасалган.

Диссертациянын жыйынтыктарынын жарыяланышы. Изилдөөнүн жүрүшүндө кыргыз жана англис тилдеринде “Ричард III” трагедиясынын кыргыз тилине котормосунун лингвопоэтикалык өзгөчөлүктөрү илимий негизде аныкталды. Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларын толук чагылдырган КР УАК тарабынан диссертациялардын материалдарын жарыялоо үчүн сунушталган илимий басылмаларда 12 илимий макала, анын ичинен импакт-фактору 0,1ден кем эмес журналдарда 5 илимий макала жарыяланган.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Иш киришүүдөн, үч баптан, баптар боюнча жыйынтыктардан, жалпы корутундудан, пайдаланылган адабияттардын тизмесинен турат. Иштин көлөмү – 183 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Изилдөөнүн негизги мазмуну диссертациялык иште коюлган милдеттердин аткарылыш ырааттуулугуна шайкеш келет. Киришүүдө теманын актуалдуулугу, максаты жана милдеттери, илимий жаңылыгы, коргоого коюлуучу жоболор, иштин илимий-практикалык мааниси, апробацияланышы жөнүндө маалыматтар берилди.

Иштин I бабы «**Изилдөөнүн илимий теориялык негиздери**» деп аталат. Анда лингвопоэтика илиминин негизги маселелери, көркөм образды жана көркөм текстти лингвопоэтикалык өңүттө изилдөөнүн теориялык негиздери, Шекспирдин чыгармаларынын кыргыз тилине которулушу, поэтикалык котормонун өзгөчөлүктөрү теориялык жактан терең изилденип, тиешелүү жыйынтыктар чыгарылган.

1.1. Лингвопоэтика илиминин негизги маселелери. Лингвопоэтиканын аныктамасына ылайык, А. А. Липгарт, “көркөм тексттин лингво-поэтикалык изилдөөлөрү тексттин идеялык-көркөм мазмунун жеткирүүдө жана эстетикалык эффект жаратууда стилистикалык белгилелген тилдик бирдиктердин салыштырма маанисин жана функцияларын аныктоого багытталган”. Лингвопоэтикалык изилдөөлөр лингвистикалык аныктамада туура

чагылдырылган лингвистикалык стилистиканын каражаттарына жана маалыматтарына негизделген; адабий материал көркөм чыгармаларды талдоо тексттердин мазмунун түшүнүү үчүн канчалык деңгээлде катыша алганын көрсөтөт.

Семиотикалык бирдиктер лингвопоэтиканын бир бөлүгү катары Караева З. өзүнүн докторлук диссертациясында толук кандуу караган. Лингвопоэтика кошумуна стилистика кирет, айырмасы стилистикалык изилдөө, негизинен, оозеки жана көркөм чыгармачылыкта гана эмес, ар кандай тексттерде колдонула турган стилдик каражаттардын тизмесин түзүүгө жана аларды кийинчерээк аныктоого багытталгандыгы менен аныкталат, белгилүү бир тексттеги мүнөздөмөлөр аркылуу берилет.

1.2. Көркөм образды жана көркөм текстти лингвопоэтикалык өңүттө изилдөөнүн теориялык негиздери. Лингвопоэтикалык ыкма көркөм чыгарманын текстин талдоону сапаттык жаңы деңгээлге чыгарууга мүмкүндүк берет, мында текст вербалдык жана көркөм чыгармачылыктын ажырагыс жана кайталангыс бөлүгү катары каралат.

Лингвистикалык поэтика көркөм тексттеги маанилердин кандай лингвистикалык каражаттар жана ыкмалар менен ачылып, окурманга эмоциялык-эстетикалык таасир этерин түшүндүрөт. Мындай талдоодо чыгарманын сюжеттик-композициялык мүнөздөмөлөрү жана андагы жаңыланган вертикалдык контексттин маалыматтары эске алынат. Текст ичиндеги маалыматтын көлөмү тексттин жалпы мазмуну менен да, котормочунун максаты менен да аныкталат.

Текстти лингвопоэтикалык жактан талдоого алууда мазмундан формага, андан кайра мазмунга өтүү менен шартталат.

1.3. Котормо – текстке лингвопоэтикалык анализ жүргүзүүнүн предмети. Филологиялык котормо көркөм чыгарманы түзүп турган лингвопоэтикалык каражаттарды терең түшүнүүгө жардам берет. Мындай каражаттар түп нуска тексттин көркөм сөз каражаттарын талдоого алганда, көпчүлүк учурда, көз жаздымда калат.

1.4. Шекспирдин чыгармаларынын кыргыз тилине которулушу. Кыргыз маданиятында Шекспирдин мурасына кайрылуу кандайдыр бир эпизоддук көрүнүш эмес, котормо ишиндеги туруктуу процесске, өзүнчө бир салтка айланды. Кыргыз тилине Шекспирдин чыгармалары К. Эшмамбетовдон тартып, А. Осмоновго чейин, К. Маликовдон тартып, С. Жусуев, С. Эралиевге чейин бул улуу көркөм дүйнөнүн таасын берүүнүн аракетинде болушкан.

Улуу жазуучу У. Шекспирдин көптөгөн чыгармаларын кыргыз тилине которуп, сахнага коюу жагы 30-жылдардын ортосунан башталат. Анын гениалдуу чыгармаларын кыргыз элине жеткирүүдө кыргыздын атактуу акыны А. Осмоновдун жана жазуучу К. Эшмамбетовдун эмгеги зор. К. Эшмамбетов Шекспирдин “Гамлет” трагедиясын 1934-жылы которуп, 1937-жылы басмадан

өзүнчө китеп кылып чыгарган. 1935-1940-жылдары Москвадагы театр институтунан окуган жаш кыргыз актерлору Москвада даярдалган репертуар менен келишип, 1941-жылы кыргыз драм театрында Шекспирдин “Король Лир” трагедиясын биринчи жолу сахнага алып чыгышкан. 1943-жылы А. Осмоновдун котормосундагы “Он экинчи түн” комедиясын О. Сарбагышев сахнага койгон. 1950-жылдардын башында Кыргыз драма театры атактуу “Отелло” трагедиясын коюуну ийгиликтүү ишке ашырган. Ал эми 1964-жылы ушул эле театрдын сахнасында “Король Лир” трагедиясы коюлган. Бул спектакль 1965-жылы Москвада Кремль театрында көрсөтүлгөн.

1.5. Поэтикалык котормонун өзгөчөлүктөрү. Котормого эркин котормо, сөзмө-сөз котормо, көркөм котормо, парафразалык котормо сыяктуу мүнөздөмөлөрдү берип кетебиз. Окумуштуу Ю. Найда котормолордун түрлөргө бөлүнүшүн төмөндөгүдөй үч өзөк факторлорго байланыштуу деп эсептейт: 1) оригинал тексттеги кабар, информациянын мүнөзү; 2) автордун текстте берейин деген ой мүдөөсү; 3) котормо багытталган аудиториянын өзгөчөлүгү. Белгилеп кеткен биринчи фактор котормонун стилистикалык факторун камтыган эң татаал проблема болуп саналат. Себеби которуу учурунда котормочу текстин мүнөзүнүн спецификасына байланышкан проблемаларды чечүү үчүн ар кандай өзгөрүштөр менен кошо жоготууларга да дуушар болот. Өзгөчө мындай көрүнүш макал-лакаптардын, фразеологизмдердин, афоризмдердин которулушунда ачык байкалат.

Иштин II бабы **““Ричард III” трагедиясынын котормосун изилдөөнүн негизги ыкмалары”** деп аталат. Мында котормонун методологиясы жана методдору талданып, “Ричард III” трагедия которуудагы колдонулган котормо ыкмалары, трагедия текстин которуудагы тилдик жана маданий өзгөчөлүктөр, лингвопоэтикалык эквиваленттүүлүк чагылдырылган.

2.1. Изилдөөнүн методологиялык базасы жана материалдары

Диссертациялык иште коюлган максат-милдеттерге ылайык У. Шекспирдин “Ричард III” чыгармасына лингвопоэтикалык анализ бир катар методдордун жардамы менен жүргүзүлдү. Тактап айтканда, У. Шекспирдин аталган чыгармасынын англис тилиндеги варианты менен кыргыз тилине которулган текстине лингвопоэтикалык анализ салыштырма, сыпаттама ыкмалдар аркылуу жүргүзүлдү.

Иштин изилдөө объектиси – бул У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосу.

Иштин изилдөө предмети – бул У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосунун лингвопоэтикалык мүнөзү.

Иштин изилдөө материалдары. Иште изилдөө материалдары катары У.Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын англис жана кыргыз тилдериндеги тексттери кызмат кылат. Изилдөөнүн материалдарын У. Шекспирдин Ричард III трагедиясынын англис тилиндеги жана Э. Иманкулова тарабынан кыргызча

которулган тексти, изилдөөнүн багытына ылайык лингвопоэтика, котормо маселелери боюнча жазылган илимий адабияттардын материалдары түздү.

2.2. Лингвопоэтикалык стратификация методдору. Изилдөөдө салыштырма, сыпаттоо, талдоо, топтоштуруу, анализ, синтез ж.б. методдор колдонулду.

Изилдөөнүн методологиялык базасын лингвопоэтика илиминин теориялык негизин түптөөгө чоң салымын кошуп, негизги түшүнүк аппаратын түзгөн А.Липгарт, З. Караева, А. Абдыкеримова, А. Ормонбекова сыяктуу окумуштуулардын эмгектери түздү [Гинзбург 1974; Соболева 1971; Тихонов 1991; Улукханов 1992; 1977; Земская 1991 ж.б.].

2.3. Лингвопоэтикалык эквиваленттүүлүк. Котормонун эквиваленттүүлүгүнө түп нуска тексттин лингвопоэтикалык ар түрдүүлүгүн дал өзүндөй кылып берүү аркылуу жетишүүгө болот. Текстти (же чакан тексттердин бир циклин) тематикалык жана стилистикалык катмарларга же баяндоо түрлөрүнө жана алардын лингвопоэтикалык ар түрдүүлүгү жагынан түп нускага туура келген котормолор лингвопоэтикалык жактан эквиваленттүү болот.

Көркөм чыгарманы толук түшүнүү үчүн чыгарманын кептик түзүлүшү менен композициялык-көркөм уюштурулушунун ортосундагы татаал байланышты карап чыгуу жана эстетикалык таасирин аныктоо зарыл. Мындай учурда текстке лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү зарылчылыгы келип чыгат, нтаыйжада тилдик бирдиктердин метасемиотикалык касиеттери, алардын автордун ой-ниети менен идеялык мазмунун чагылдыруудагы ролу белгилүү болот.

Алсак, Ричард III трагедиясынын фрагменттеринин негизинде лингвопоэтикалык анализдин мисалынын каралышы. Анализдин максаты – түрдүү деңгээлдеги тилдик бирдиктер автордун ниетин кандайча ишке ашырып, окурманга кандайдыр бир эмоциялык-эстетикалык таасир тийгизерин аныктоо.

““Ричард III” трагедиясынын кыргыз тилине которулушу жана лингвопоэтикалык мүнөзү” деп аталган 3-бапта У. Шекспирдин Ричард III трагедиясынын англис тилиндеги жана Э. Иманкулова тарабынан кыргызча котормолоруна лингвопоэтикалык анализди ыкма катары пайдаланды.

Көркөм котормо чет элдердин маданияттарын өздөштүрүүнүн формаларынын бири, анын өзгөчөлүктөрү жана мыйзам ченемдүүлүктөрү бар, аларды изилдөөдө чоң илимий таламдар ишке ашат.

Дүйнөлүк классикалык чыгармалардын котормолору элдердин арасында адабий байлыктарды алмашуу кызматын аткарат. Котормочулук эне тилибиздин бай мүмкүнчүлүктөрүн ачып, кыргыз адабиятынын өнүгүүсүндө жакшы шарттарды түзүүдө.

Кыргыз көркөм котормо адабиятынын маданий деңгээлин белгилеген түбөлүктүү борбордун бири – улуу Шекспир.

3.1. Котормо трансформациялары

3.1.1. «Ричард III» трагедиясын кыргыз тилине которуудагы лексикалык трансформациялар. Котормо тилдердин бардык өзгөчөлүктөрүн эске алуу менен бул бөлүмдө лексика-семантикалык трансформацияларды каралат. Мисалы:

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
Now is the winter of our discontent, Made glorious summer by this son of York. [Shakespear, 1994:10]	Здесь нынче солнце Йорка злую зиму В ликующее лето превратило; [Радлова, 1957:433]	Эл ичи эгешкен кыш өтүп, Йорктун күнү тууп, жай да келди жадырап. [Иманкулов, 1982:7]

Бул жерде түп нускада *son* деген сөз котормо текстинде түшүрүлүп берилген. Албетте, котормо тексти эч кандай зыян тарткан жок. Көбүнчө котормодо мазмуну боюнча семантикалык жактан ашыкча сөздөр алынып салынат. Түп нуска тексттеги мындай элементтерин алып салуу котормочуга «текстти кыскартууга» мүмкүнчүлүк берет, б.а. анын жалпы көлөмүн кыскартат.

Ал эми бул саптарды карасак:

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
Alack, my lord , that fault is none of yours. [Shakespear, 1994:11]	Увы, милорд, вы в этом невиновны, [Радлова, 1957:434]	О, шордуум , бу жерде, сенин күнөөң не? [Иманкулов, 1982:8]

Англис тилинде *my lord* Кларенстин даражасын баса көрсөтүп айтылса, кыргыз тилине *бактысыз, шордуу* деген сөз менен алмаштырылган, тагыраак айтканда, котормонун конкреттештирүү ыкмасы колдонулган. Бул жерде конкреттештирүү ыкмасынын колдонулушу, башкача айтканда, *my lord* сөзүнүн *шордуум* деген сөз менен берилиши кыргыз тилинде *my lord* деген сыяктуу кайрылуунун жоктугу менен түшүндүрүлөт. Ал эми сүйлөмдү жалпы карай турган болсок, түп нуска менен орусча которулушунда Глостер (Ричард) Кларенстин күнөөсү эмес экендигин ага ишендирип, далилдөө иретинде берилген болсо кыргызча котормосунда тескерисинче Кларенстен сурап тактоо иретинде көрсөтүлүп, суроолуу сүйлөмдү түзгөн.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
And all the clouds that lour'd upon our house , In the deep bosom of the ocean buried . [Shakespear, 1994:9]	Нависшие над нашим домом тучи, Погребены в груди глубокой моря . [Радлова, 1957:433]	Кара булут , төбөбүздөн басып турган салбырап, Жок болду океан бетин аралап. [Иманкулов, 1982:7]

Бул саптарда “upon our house” деген сөз кыргыз тилине *кара булут* деген сөз кошулуп, *үйүбүздүн үстүндө* мааниси *төбөбүздөн* деген сөзү менен

алмашылган, *buried* деген сөз жок болду деп берилген.

Белинскийдин белгилөөсү боюнча: Трагедиялуу жүз, албетте, анын ички дүйнөсүн чагылдырып турат. Ричард III өзү руханий эбегейсиз күчү менен өзүнө карата мамилени ойготуп, кара ниет сезимин көрсөтө алат [Белинский, 1955:534].

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
If I thought that, I tell thee, homicide , [Shakespear, 1994:29]	Когда б я это думала, убийца [Радлова, 1957:443]	Сөзүнө ишенсем сендей ачмыйган арбактын [Иманкулов, 1982:17]

Бул мисалдагы түп нускада *homicide* сөзү лексика менен берилип, метатили болгон орус тилинде дагы лексика менен которулган, ал эми кыргыз тилинде синтаксис болуп трансформацияланып *ачмыйган арбак* сөзү менен которулган.

Homicide сөзү байыркы латын жана француз сөзүнөн келген сөз айкалышы, эки компоненттен турат: *homo* – адам жана *cidium* – өлтүрүү. Демек, бул сүйлөмдү которууда котормочу адекваттуу котормону ашыра албай калган *Homicide* сөзү архаизм болуп саналат.

3.1.2. «Ричард III» трагедиясын кыргыз тилине которуудагы грамматикалык трансформациялар.

Котормо трансформациясынын эң кеңири таралган түрү алмаштыруулар болуп саналат, алардын арасында грамматикалык, лексикалык жана аралаш – комплекстик лексикалык жана грамматикалык трансформациялар болуп саналат.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
I would I knew thy heart [Shakespear, 1994:35]	Твое б мне сердце знать! [Радлова, 1957:447]	Жүрөгүңдө не жатканын ким билет? [Иманкулов, 1982:20]

Жогорудагы мисалда түп нускада *I* ат атооч менен берилип, грамматикалык тартип сакталган, ал эми кыргыз тилине которууда эквиваленттүүлүк котормо колдонулуп *Жүрөгүңдө не жатканын ким билет?* деп берилген. Эгер кыргыз тилинде да котормочу грамматикалык тартипти сактоого умтула турган болсо, анда *Сенин жүрөгүңдү мен билсем* деп которулмак.

3.2. «Ричард III» трагедиясындагы стилистикалык каражаттардын кыргыз тилине которулушу. Метафора – троптун бир түрү, бир нерсени же кубулушту экинчисине окшоштуруучу образдуу салыштыруу, ошондой эле искусствонун ар кандай түрлөрүндөгү жалпы образдуу салыштыруу.

«Ричард III» трагедиясындагы метафораларды жана алардын кыргыз тилине которулушун карап көрөлү:

1. Pale ashes of the house of Lancaster! bloodless remnant of that royal blood!
[Shakespear, 1994: 21]

Бул жерде Ланкастер династиясынын мураскорлору “бозорган чаңга” салыштырылат; алар кансыз, жансыз. Бир кездеги күчтүү падышалык үй-бүлө азыр кыйроонун алдында турат. Ал эми кыргыз тилиндеги текстте бул саптар *Ланкестер үйүндө жүрчү береки, Ыйык королдун муздады денеси. Падышанын канынан жаралып, Кан-сөлсүз жаткан адамым* –деп которулат.

Avaunt, thou dreadful minister of hell!

Ричард III тозоктун кабарчысына, башкача айтканда, анын тегерегиндегилердин баарын жок кылуучу жинге салыштырылат. Ал эми кыргыз тилинде: *Жогол биздин жаныбыздан тозоктун оту!* деп берилет. Демек түп нускада да, котормо текстинде да Ричард III жамандык чакырган адам катары сыпатталып **тозок** метафорасы колдонулат.

Queen Margaret then hurl down their indignationthee, the troubler of the poor world's peace! The worm of conscience still be-gnaw thy soul!

Ханыша Маргарет Ричардды кармап, анын абийири адамды тынымсыз кемирип турган курттай жеп турушун каалап, акыры өлүмгө дуушар болушун тилейт. Ал эми кыргыз тилине: *Өз уятың куртча тешип жесин, Дайыма тынчыңды алып* деп которулат.

Alas, I am the mother of these griefs!

I am your sorrow's nurse.

O my accursed womb, the bed of death!

Cockatrice hast thou hatch'd to the world,

Unavoided eye is murderous. [Shakespear, 1994:109]

Бул саптарда ханыша өзүн *кайгынын жана азаптын энесине, камкорчусуна*, тагдырын өлүм төшөгүнө салыштырып, көптөгөн адамдардын өмүрүн кыйган акылсыз адамды жаратканына өкүнөт.

Ошону менен бирге трагедиянын жалпы мазмунунда Ричарддын мыкаачы, ырайымсыз экендиги ар кандай метафоралар берилет, өзгөчө ханыша Маргареттин кебинде көп сыпатталат. Алсак,

Forth the kennel of thy womb hath crept

A hell-hound that doth hunt us all to death. [Shakespear, 1994:223]

Бул жерде Ричард элдерди өлүмгө дуушар кылган *тозоктун дөбөтү* катары сүрөттөлөт.

Ал эми трагедиянын башкы карманы Ричарддын кебинде да өзгөчө метафораларды байкоого болот: *On you, owls! Nothing but songs of death?* [Shakespear, 1994:259]

Бул метафорада Ричард чабармандарды жаман кабар алып келген “үкүлөргө” салыштырат; Адатта, мындай канаттуулар ар кайсы өлкөлөрдүн маданиятында өлүмдүн, келе жаткан апааттын жарчысы катары каралган.

Your eyes drop millstones when fools' eyes fall tears. [Shakespear, 1994:67]

Бул учурда биз эки метафоралык образдын ортосундагы карама-каршылыкты көрөбүз: акылсыздар кадимки көз жаш менен ыйлашат, ал эми Ричарддын көз жашы *тегирмендин оор таптарына* окшош. Бул жерде Глостердин жүрүм-туруму менен карапайым адамдардын жүрүм-турумунун ортосундагы карама-каршылыктын бир түрү байкалат.

Queen Elizabeth: The tiger now hath seiz'd the gentle hind. [W. Shakespear, 1994:125]

Ханыша Елизавета Ричардды алсыз эликке кол салган жолборс менен салыштырат. Жаман, ырайымсыз жырткыч менен бейкүнөө мураскорлордун ортосундагы айкын карама-каршылыктан көрүнүп турган «жаңжалды» байкоого болот.

Queen Margaret elvish-mark'd, abortive, rooting hog, that wast seal'd in thy nativityslave of nature and the son of hell, slander of thy heavy mother's womb,loathed issue of thy father's loins,rag of honour, thou detested - [Shakespear, 1994:57]

Бул жерде алар «өлүм» деген жалпы сема бөлүнүп чыгат.

Эми аталган трагедиядагы салыштырууларды карап көрөлү.

Салыштыруу – жалпы өзгөчөлүккө ээ болгон эки нерсени, түшүнүктөрдү же абалды салыштырууга негизделген каймана туюнтма, анын аркасында биринчи предметтин көркөм мааниси жогорулайт. Ошондой эле, салыштыруу — поэтикалык образдын башаты.

Көбүнчө кубулуштардын ар кандай класстарына таандык болгон эки түшүнүк кандайдыр бир белгилери боюнча бири-бири менен салыштырылат жана бул салыштыруу формалдуу туюнтманы, *as, such as, as if, like, seem* сыяктуу сөздөр менен уюштурат [Гальперин, 2011:139].

Ричард III трагедиясында төмөнкүдөй салыштыруулар кездешет:

Richard: Fairer than tongue can name thee, let me havepatient leisure to excuse myself.

Lady Anne: Fouler than heart can think thee, thou canst makeexcuse current but to hang thyself [Shakespear, 1994:27]

Автор бир өңчөй салыштырууларды колдонот, Ричард менен Аннанын бири-бирине берген бааларынан да карама-каршылыктар байкалат. Ричард Аннаны керемет жанга салыштырса, Анна Ричардды абдан жийиркеничтүү жанга салыштырат. Мындай салыштыруулар аркылуу "конфликт" семасы белгиленет.

Richard: Look how I am bewitch'd; behold, mine arm

Is like a blasted sapling wither'd up [Shakespear, 1994:163]

Ричард III өзүнүн колун *куураган бутакка* салыштырып, бул ага жасалган жаман сыйкырдын натыйжасы экенин кыйытып айтып жатат.

Ошентип, жогоруда келтирилген мисалдардын негизинде төмөнкүдөй тыянактарды чыгарууга болот: «улуулук», «өлүм», «коркуу», «конфликт»

сыяктуу өзөк семалар Шекспир колдонгон метафораларда жана салыштырууларда кеңири чагылдырылган жана трагедия түшүнүгүн негизги белгилөөчүлөр болуп саналат.

3.3. «Ричард III» трагедиясынын котормосуна адабий анализ. Ричард III» трагедиясынын негизги темасы жамандык менен жакшылыктын ортосундагы конфликт. Ричард бардык жамандыкты адилеттүү жүзү менен маскаралоо жөндөмүн чагылдырган. Ричарддын, өзүн-өзү кыйратуучу бийликке умтулуусу башкы орунда турат. Шекспир да, Ричард өзү да болуп жаткан кандуу, коркунучтуу окуялардын эпицентрин жашырбайт.

У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясында базалык **концепттер** ачык-орун алган. Төмөндөгү «Ричард III» трагедиясындагы негизги концепттерге жана алардын тилдик каражаттар аркылуу туюндурулушуна сереп салып көрөлү.

Power/ бийлик идеясы. Англис тилинде *power* лексемасы көп мааниге ээ. Мындай варианттуулук анын кепте ар кандай сөз түркүмдөрү аркылуу берилиши менен түшүндүрүлөт. Бул сөздүн негизги маанилеринин сөздүктө берилишин карап көрөлү:

1) power; 2) absolute (supreme) power; 3) the powers of darkness/of evil; 4) to do all in one's power; 5) power of thought or movement; 6) large powers; 7) power of attorney; 8) the Great Powers; 9) power politics; 10) powerless; 11) power-mad; 12) to come to power, to take/to seize power [Гальперин 1972: 241].

«Power» идеясынын фреймдери бул жерде негизинен бир багытта берилген, бирок көп учурда оң көрүнүштү терс тараптан чечмелеп, терс көрүнүшүн толуктаган учурлар кездешет. Мындай ыкма, албетте, жалпы адабиятта да, жазуучунун башка чыгармаларында да көп кездешет.

3.4. «Ричард III» трагедиясындагы реалиялардын кыргыз тилинде берилиши.

Котормо текстинде, тескерисинче, алар башка маданияттын улуттук өзгөчө көрсөткүчтөрү болуп стилистикалык жүгү да айырмаланып турат.

Котормочу реалия сөздөрдү тааный билиши керек жана аларды котормо тилинин маданиятына ылайыктап түшүнүктүү берүүсү зарыл.

Котормо теориясы боюнча илимий булактарда реалия сөздөрдү которуунун транслитерация, транскрипция, калька, жарым калька, сыпаттама котормо, лексикалык кошуу же алып салуу, котормо тилиндеги реалия сөз менен алмаштыруу, семантикалык модификация, нөлдүк котормо сыяктуу ыкмалары көрсөтүлөт. Булардын ичинен реалияларды которууда эң көп колдонулганы төмөнкү эки ыкма болуп саналат:

1) транскрипция же транслитерация, башкача айтканда, реалияларды сактоо;

2) жакындатылган (же болжолдуу) котормо же түшүндүрмө.

Котормо ыкмасын тандоо төмөнкүдөй факторлорго жараша болот:

- тексттин мүнөзүнө жана анын жанрдык өзгөчөлүктөрүнө;

- реалия сөздүн контексттеги маанисине;
- түп нуска жана котормо тексттеринин тилдик өзгөчөлүктөрүнө;
- котормону окуган адамдын лингвистикалык жана өлкө таануучулук даярыгына;

Туруктуу тилдик бирдиктерди которууда көбүнчө транскрипция жана транслитерация ыкмалары колдонулат. Бирок, чет тилдин лексикалык бирдигинин тыбыш же тамга формасын которуу менен анын маанисин ачып берүүгө болбойт, түп нуска тексттин тилин билбеген окурманга мындай сөздөр түшүнүксүз бойдон калат. Алсак, «Ричард III» трагедиясындагы реалия сөздөр кыргыз тилине төмөндөгүчө берилген.

the Tower – *Тайэр*

Chertsey – *Чартси*

White-Friars – *Уайт-Фрайерс*

Crosby – *Кросби*

Pomfret – *Помфрет*

Mistress Shore – *Мисс Шор*

Бул сөздөр

«Ричард III» трагедиясында көпчүлүк сөздөр транскрипция ыкмасы менен которулган. Мисалы: *lord* – *lord*, *Plantagenet* – *Плантагенет* ж.б.

Реалия сөздөрдү болжолдуу котормосу түп нуска тексттеги лексикалык бирдиктердин маанисин чечмелеп берүү менен шартталат. Бул контексттин улуттук колоритин гана чагылдырбастан, тигил же бул реалияны түшүнүүгө мүмкүнчүлүк берет. Бул ыкма чындык белгисиз же бир аз белгилүү болгон учурларда колдонулат.

Көбүнчө, көркөм чыгармада энчилүү аттар окурманга каармандар тууралуу же реалдуулуктагы объектилер жөнүндө кошумча маалымат берет. Чынында, алар каармандын мүнөздүү өзгөчөлүктөрүн көрсөтүп, иш-аракет ордун же сүрөттөлгөн окуялардын мезгилин көрсөтүп турат.

Чыгармадагы кандайдыр бир өзгөчө аталышты которууда форманы жана мазмунду сактоо маселеси пайда болот [Волкодав, 2006].

Котормодо түп нуска тексттеги энчилүү аттын номинативдик же коммуникативдик функциясына ылайык транскрипция, транслитерация же эквиваленттик алмаштыруу аркылуу берилет. «Ричард III» трагедиясындагы ономастиканын ичинен антропонимдер көп санда кездешет. Каармандардын ысымдары кадимки англис ономастикасына таандык. Ошондуктан котормочулар аларды транскрипция жана транслитерация аркылуу беришкен. Мисалы: *Clarence* – *Кларенс*, *George* – *Георг*, *Lady Grey* – *леди Грей*, *Anthony Woodville* – *Энтони Вудвил*, *Hastings* – *Хастингс*, *Mistress Shore* – *Миссис Шор*, *Brakenbury* – *Брекенбери*, *Edward* – *Эдуард*, *Margaret* – *Маргарет* ж.б.

Англис тилиндеги реалияларды кыргыз тилине которууда көбүнчө төмөнкүдөй ыкмалар колдонулат:

1) транскрипция: *Tewksbury – Тьюксбер, Lancaster – Ланкастер, Margaret – Маргарет ж.б;*

2) транслитерация: *Northumberland – Норттемберленд, Wales – Уэльс, Lord of Buckingham – Лорд Бекингем ж.б.*

3) транспозиция (формасы ар башка, бирок тилдик теги бир болгон ар түрдүү тилдердеги энчилүү аттар түп нускадагыдай эле каражаттар менен берилет). Мисалы: *Catesby - Кетсби, Vaughan - Воген, Crosby - Кросби, Burgundy - Бургундия.*

3.5. «Ричард III» трагедиясындагы семиотиканын кыргыз тилиндеги туюндурулушу. Уильям Шекспирдин «Ричард III» трагедиясында семиотика маанилүү ролду ойнойт, анткени тексттин символдор, белгилер жана метафоралар менен толтурулганы окурмандарга же көрүүчүлөргө чыгарманын каармандарын, жагдайларын жана темаларын түшүнүүгө жардам берет. Мисалы, Ричарддын мүнөзү өзүн бийликтин, амбициянын жана бузукулуктун символу катары көрүүгө болот. Анын бүкүрдүгү жана ырайы сууктугу сыяктуу физикалык кемчиликтери анын жан дүйнөсүнүн, кара ниеттигин чагылдырып турат.

Семиотикалык көз караштан алганда, текстти деталдуу талдоо үчүн контекстке кайрылыш керек, б.а. тексттин семиотикалык чөйрөсү, аны адекваттуу кабыл алууга жардам берет. Бул жерде Уильям Шекспирдин өзүнүн жашоосунун дооруна байланыштуу контекстке көңүл буруу зарыл. 1558-1603-жылдары Англияда пуританизм – христиан дининдеги калвинисттик (реформаланган) агым жаралып массалык аң-сезимге чоң таасирин тийгизген. Бул агым боюнча адам Кудайдын буюрган тагдырына ишенүүсү керек, адам төрөлгөнгө чейин эле анын тагыдыры Кудай тарабынан аныкталган же каргышка калат жана ийгиликке жетет.

Экинчиден, Ричард III таптакыр принципсиз адам катары сүрөттөлгөн. Бийликке жетүү жана аны сактап калуу үчүн бардыгын жасоого даяр. Ханыша Маргарет жана анын башка каршылаштарынын сындарына эки жүздүүлүк менен жооп берет.

*Чыны ошондой, Леди Аннам, күн, айым!
Кеп менен тирешкенди таптасак,
Кандай болот жан сөздөн баштасак,
Оболтон бери Плантегенеттин тукумун
Өлтүрүп келаткандар,
Генрих менен Эдуардды да,
Өлтүрүшкөн чыгаар? [Иманкулов, 1982:17]*

3.6. «Ричард III» трагедиясындагы кыргыз тилине которуунун ыкмалары.

Конкреттештирүү.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
----------------	--------------	----------------

Ay, and much better blood than his or thine [Shakespear, 1994:51]	Кровь лучшую, чем в вас обоих, лил ты. [Радлова, 1957:454]	Өзүндөн да, булардан да ардактуу көрүнгөн, Адамдардын каны эле го төгүлгөн. [Иманкулов, 1982:27]
--	---	---

Жогоруда берилген мисалда түп нускада *blood* метатилге да *кровь* деп которулуп берилсе, кыргыз тилине котормочу конкреттештирүү ыкмасын колдонуп *адамдын каны* деп которуп берген.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
To fight on Edward's party for the crown; And for his meed, poor lord, he is mewed up. [Shakespear, 1994:51]	Он перешел на сторону Эдварда, Венец ему он добыл, и за это Бедняга заключен. [Радлова, 1957:455]	Биригип алып сенин эриңе Так менен таажыны алып берди эле. Акыры, өзү отурат түрмөдө [Иманкулов, 1982:28]

Бул сүйлөмдөгү *Edward's party* орус тилине да *сторона Эдварда* деп которулган. Кыргыз тилине котормочу конкреттештирүү ыкмасын колдонуп *так менен таажыны* деп которуп берген, себеби трагедиядагы кылган аракеттин баары Эдвард үчүн эмес, так менен таажы, бийлик, байлык үчүн жасалган.

Экстралингвистикалык релеванттуулуктардын котормодо колдонулушу. Релеванттуулук теориясын 1986-жылы англис окумуштуу-психологдору Дейрдре Уилсон жана Дэн Спербердин «Релеванттык: коммуникация жана когниция» (Relevance: Communication and Cognition) аттуу эмгегинде сунушташкан [Sperber, Wilson, 2012].

Ал эми котормо таануу илимин релеванттуулук теориясын биринчи жолу англис окумуштуусу, улуту немис болгон Э. Гутт өзүнүн «Котормо жана релеванттык» («Translation and Relevance: Cognition and Context») аттуу китебинде колдонгон [Gutt, 1991:94].

Релеванттуулук теориясы релеванттыкты (relevance) сыпаттоодон жана анын таанып-билүүдөгү ролун аныктоодон башталат. Кыргыз котормочу-окумуштуусу З. Караеванын экстралингвистикалык релеванттуулуктары жөнүндөгү илимий эмгектеринде релеванттуулуктун төмөнкүдөй түрлөрү белгиленип жүрөт.

Тарыхый релеванттуулук. Ар бир чыгарма, өзгөчө дүйнөлүк классика кандайдыр бир доорду чагылдыры турат. Кээ бир чыгармалар тарыхый документтердин негизинде жазылып, элдин тарыхын чагылдырып, тарыхый чындыкты камтып жалпы билим, дүйнө тааным үчүн маанилүү орунду ээлейт. Ошол сыяктуу эле У. Шекспирдин бардык чыгармалары жалпы дүйнөлүк тарыхта жана адабиятта өзгөчө орунду ээлеп, ар бир чыгармасы тарыхый чындыкты, окуяларды камтып турат.

Белгилүү болгондой, Шекспирдин чыгармалары дүйнөнүн дээрлик бардык тилдерине которулган. Демек, улуу классиктин жашап өткөн доору, тарыхый

кырдаал бардык окурмандар үчүн тааныш жана белгилүү болуп калды. Бул изилдөөдө Шекспирдин Ричард III трагедиясы жана анын кыргыз тилиндеги котормосуна анализ жасалгандыктан, аталган чыгармадагы тарыхый релеванттуулукка кайрылабыз.

“Ричард III” трагедиясындагы башкы каармандын тарыхый прототиби - Глостер герцогу (1452-1485), Йорк династиясынан чыккан Англия королу Ричард III (1483-1485-жж.). Ричард Глостердин окуясы - тарыхта Кызыл жана Ак розалардын, Ланкастер жана Йорк династияларынын согушу катары белгилүү болгон, англия бийлигин алуу үчүн 40 жылдык күрөш - Шекспирге чейин эле эки пьесада чагылдырылган. Биринчиси - Томас Леггеге таандык, латын тилинде жазылган «Ричард III» трагедиясы, экинчиси ысымы жашырылган автор тарабынан, «Ричард IIIтүн чыныгы трагедиясы» пьесалары болгон.

Бирок, Шекспирдин башка тарыхый чыгармалары сыяктуу эле, «Ричард III» трагедиясынын негизги таяныч булагы Р. Холинshedге таандык «Англия, Шотландия жана Ирландиянын хроникасы» болгон. Ушул эле сюжет англиялык гуманист Томас Мордун «Ричард III баяны» (1531) изилдөөсүндө берилген.

Жогоруда белгиленген варианттарда “тюдор духу” сакталган, тактап айтканда, бул окуя Тюдор династиясынын өкүлдөрүнүн тушунда болгон. Бул династиянын эң жаман душманы Ричард Глостерди чыныгы зулум катары бардык зулум иштердин өзөгүндө баяндашкан. Бирок чындыгында, тарыхый Ричард андай зулум болгон эмес.

Азыркы учурда белгилүү болгон фактылар боюнча, Ричард Глостерскийдин такты үчүн күрөшү укмуштуудай деле болгон эмес жана ал колдонгон ыкмалар да башка кырдаалдагы адамдардыкынан айырмаланган эмес.

Бирок, Шекспир «тарыхый чындыкты бурмалап» (мүмкүн, атайылап, Англия тактысындагы Тюдорлордун акыркы мууну падышалык кылып жаткан ханыша Елизаветага жагуу үчүн) эң күчтүү адамдардын бири болгон легендарлуу, дүйнөлүк драматургияда адбан зулум жана каардуу каармандын образын жараткан [«Исторические хроники Шекспира»].

Бул трагедия – герцог Глостердин бийлик үчүн жүргүзгөн күрөшүнүн, ал бийликке Ричард III аттуу падыша болуп келгендигинин жана каарман өч алуучу Ричмонддун колуна өлгөндүгүнүн тарыхы баяндалат.

Бул тарыхый драмада Шекспир өз каарманынын кылык-жоруктарынан психологиялык өзгөрүүлөрүн көрсөтөт.

Денесинин майыптыгынан Ричард заардуу, ырайымсыз болуп калган:

Ооба, мен тиштүү болуп туулгам.

Бул мен иттей кемиринип, ырылдагандыгымдын белгиси болду

Аалам мага мындай дене берген соң, тозок менен духумду да ийрейтсин-
дейт Ричард.

Айланадагы адамдардын залымдиги жаш Ричард Глостердин мүнөзүн калыптандырган. Ал бийлик үчүн күрөш жүргүзөт. Англиянын тактысын көздөп, айлана-чөйрөсүн басып алууга аракет кылат, анткени айланасындагы коом анын майыптыгын маскаралап, кордойт.

Маданий релеванттуулук. Түп нуска текстти түшүнүүдө кандайдыр бир маданий реалиялардын релеванттуулукту берүү чоң мааниге ээ. Ошондуктан түп нуска тексттин тилин жана ал тил тиешелүү болон маданияттын маани-маңызын билүү жана тереңдеп түшүнүү котормочу үчүн зарыл нерсе болуп саналат. Бир тилдеги маданий реалияларды экинчи бир тилге эквиваленттик котормо аркылуу берүү көпчүлүк учурда мүмкүн эмес. Мындай учурларда котормонун транскрипция, транслитерация сыяктуу ыкмалары колдонулат.

Трагедиянын мезгилиндеги доорго саякат кылсак анда англиянын падышасын тактыга отургузуу башкача айтканда хандыкты бекитүү салтанаты кыргыз маданиятынан жат бир нече тартиптер каралган бөлүктөрү бар: моюнга алуу, ант берүү, сыпоо суу менен (ыйыктоо деп аталат), ыйгарым укуктар ж.б.

Башында архиепископ же епископ - (гр. *episkopos* кайтаруучу, байкоочу, күзөтүүчү) православ, католик жана англичандык чиркөөлөрдө жогорку дин төбөлү (4-кылымдан баштап): патриархтар, митрополиттер (булардын айрымдары архиепископтор титулуна ээ болушат) жамаатка жаңы падышаны (монарх) тааныштырганда, алар катуу үн менен: «Жашасын падыша» деп айтышат. Андан кийин ал ант берет. (анттын кыскача маанисинде мыйзамды сактоого, адилеттүүлүктү ырайымдуулук менен жүргүзүүгө, Англия чиркөөсүн жана анын артыкчылыктарын колдоого ант берет).

Андан кийин архиепископ падышаны майлайт (Иерусалимден келген ыйык май). Бул анын башкаруусуна жана падышага Кудайдын ырайымы, макулдугу жышаанын камтыйт.) Майлоодон кийин тажия кийимдерин кийүү болот. Кентербери архиепискобу таажыны монархтын башына койуу салтанаты шарт түрүндө каралат. Андан кийин архиепископ жана башкалар жаңы монархтын алдына чөгөлөп таазим кылуу аземи. Бул эрежелердин баары бир гана жалгыз тактын мураскору, ата-теги падышалык урук тукумдан болгон инсанга гана ыйгарылаары шарт экендигин баса белгилейбиз.

Трагедияда падышалык такты ыйгаруу салтанаты так айтылбаса дагы айрым сөз түрүндө аткарылычуу эрежелерди автор камтып көрсөткөн.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
<i>Buckingham</i> Then I salute you with this royal title: Long live Richard, England's worthy king!	<i>Бекингем</i> Я с титулом вас поздравляю ныне; Да здравствует король английский Ричард! <i>Все:</i> Аминь. [Радлова, 1957:524]	<i>Бекингем</i> Эми биздин куттуктоону кабыл алыңыз. Урматтуу Британиялык падышабыз, Улуу Ричард узак өмүр жашасын!

<i>All: Amen.</i> [Shakespear, 1994:193]		<i>Баары: Оомийн!</i> [Иманкулов, 1982:96]
--	--	---

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
<i>Richard</i> Ha! Am I king? 'Tis so—but Edward lives. [Shakespear, 1994:207]	<i>Король Ричард</i> Как! Я король? Ну да! Но жив Эдвард. [Радлова, 1957:530]	<i>Король Ричард</i> Король! Менби король? Болсо болоор андай. Бирок Эдварддын бул дүйнөдө жашап турушу кандай? [Иманкулов, 1982:103]

Бул мисалда *Tis so—but Edward lives- Но жив Эдвард. Ричард нөөкөрүнө карылып - Бирок Эдварддын бул дүйнөдө жашап турушу кандай?* Эдвард тирүү болгондугун эске салуусу, ал өзүнүн падыша тактысы күмөн болушун айтып, көзүн тазалоо керектигин маалымдайт.

Психологиялык релеванттуулук. Котормо илиминде психологиялык аспект өзгөчө орунда турат. Тексттин негизги мазмуну психологиялык өңүттө түзүлгөндүктөн, котормодо да дал ошоло психологиялык маанайды, таасирдүү берүү абдан маанилүү орунду ээлейт. Тактап айтканда, түп нуска текст окурманга кандай таасир калтырса, котормо текст да дал ошондой таасир калтыруусу керек. Ошондо гана котормо адекваттуу болуп саналат.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
<i>Richmond</i> The brother blindly shed the brother's blood; The father rashly slaughtered his own son; The son, compelled, been butcher to the sire. [Shakespear, 1994:303]	<i>Ричмонд</i> Брат брата убивал в слепом бою, Отец убийцей был родного сына, Сын по приказу убивал отца. [Радлова, 1957:579]	<i>Ричмонд</i> Бир туугандар касташып келди кыйлага. Өз атасы, өз баласын өлтүрүп салса, Атасын өлтүргөн балдар канча. [Иманкулов, 1982:151]

Жогоруда берилген саптарда Ричмонд өз өлкөсү Англияга жана элине боору ачып, канча деген жылдар бою зордук зомбулук коштоп келгенин эскертип айтып отурат. Мында каарман аркылуу автор бул элдин башына түшкөн кыйын заманда эки уруунун бөлүнүп, бири-бири менен болгон арызды башуусунун кесепети экенин баяндайт. Каарман Ричмонд душманы Ричардды жеңиши менен баардык зулумчулдук артта калганын, мындан ары өлкөдө биримдик аркылуу гана тынчтык сүрөөрүн айтуу менен элди биримдикке чакыруу маалыматы камтылган.

Семиотикалык релеванттуулук

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
----------------	--------------	----------------

Richard Shall loose the royalty of England's throne	Чтоб отдал трон сын короля его, – Почтительно его так называл он.	Мынакей, келди мезгил, Эгер, королдун уулу такка отурганына каршы чыksam(82-б)
And by that knot looks proudly on the crown [Shakespear, 1994:161]	Уверенней глядит он на корону [Радлова, 1957:510]	Ошол нике менен такка бармакчы. [Иманкулов,1982:82]

Жогорудагы мисалдагы *throne (трон) сөзү* – *так* деп берилген. Чыгарманын негизги идеяларынын бири – бийлик болгондуктан, *так* бул бийликтин белгиси катары түп нуска текстте да, котормо да көп ирет кайталанып берилген. Мунун далилин трагедиянын мазмунундагы такка тиешелүү каармандардын титулдук наамы далил боло алат : «Earl of Pembroke», «Duke of Norfolk», «Bishop of Ely» / «Граф Пемброк», «Герцог Норфолк», «епископ Илийск» жана бул наамдарына ылайык аларга болгон кайрылуу: «his majesty», «my lord», «your grace», «my liege», «your worship» / «Его Величество», «милорд», «Ваша милость», «дражайший сэр» / “улуу мартабалуу”, “милорд/улуу таксыр”, “ырайымдуу”, “урматтуу сэр”. Ошол эле бийликтин расмий символдорун болгон *таажы жана так* түшүнүгүн камтыган каармандардын сөздөрүндө мезгил-мезгили менен кайталанып турганынан байкасак болот: «the royalty of England's throne» / «королевский престол» / “королдун тагы”, жана автордун бир нече эскертүүлөрүндө («Here he ascendeth the throne» / «Садится на трон» / “такка отуруу”). Белгилердин экинчи тобуна пьесанын текстинде кеңири колдонулган экспрессивдүү каражаттар: эпитеттер, метафоралар жана салыштыруулар кирет. Белгилей кетчү нерсе, падышалык бийликтин өзү жана анын атрибуттары оң мааниге ээ болгон сөздөр жана сөз айкаштары менен мүнөздөлөт. : «...the supreme seat, the throne majestic, the scepter'd office» / «...от верховной власти, от скипетра и трона ваших предков» / “жогорку бийликтен, ата-бабаларыңдын таягы менен тактысынан”; «The king enacts more wonders than a man / «Нечеловеческие чудеса творит король» / “Падыша адамдын колунан келбеген кереметтерди жасайт”).

Когнитивдик релеванттулук

Трагедиянын сюжетин Кызыл жана Ак розалардын согушу түзөт жана Томас Мордун «Ричард III тарыхы» аттуу китебинин негизинде жазылган. Пьеса 1470-жылдан 1485-жылга чейинки мезгилде болгон окуяны баяндап, Кызыл жана Ак розалардын согушу жөнүндөгү окуяны жыйынтыктайт. Эми бул окуянын котормо тексттеринде берилишин карап көрөлү.

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
We will unite the white rose and the red; Smile heaven upon this fair conjunction [Shakespear, 1994:303]	Мы с Белой розой Алую навек, И единенью улыбнется небо, [Радлова, 1957:579]	Ак менен Кызыл розаны түбөлүккө кошуп салалык. Касташкан экөө бириккенине асман жаадырап ачылат,

		[Иманкулов,1982:151]
--	--	----------------------

1189-жылдан бери бул белгини *Ричард Арстан жүрөк (Ричард львиное сердце)* өзүнүн аскерлеринин өзгөчө белгиси катары колдонгон. Крест жортуулдары (XI—XV кылым) учурунда бүт дүйнө Ричарддын кызыл розасы жөнүндө билишкен. Бул белги жөнүндө ошол кездеги англия уламыштары, ырлары жаралган. Кийинчерээк, англис королдорунун тажыясынын учурунда роза папанын колуна жаңы монархтын колуна өтүп, падышалык бийликти жактыруунун жана таануунун белгиси катары берилген.

Англиядагы роза – күч жана сулуулук, ал кимди болбосун багындыра ала турчу мааниге ээ. Тарыхчылар символ жаралган ошол жылдардагы окуяларды розалардын согушу деп аташат. Бирок Ричард III убагындагы тарыхый документтерде бул түшүнүк колдонулган эмес. Ал жүз жыл мурунку окуяларды кылымдар бою ырдаган жазуучулардын аркасында пайда болгон деп келет. Роза сырдуу аура менен капталган романтикалуу образ катары дагы берилет.

Социалдык релеванттуулук.

Англисче	Орусча	Кыргызча
ANNE What black magician conjures up this fiend To stop devoted charitable deeds? [Shakespear, 1994:23]	Леди Анна: Какой колдун врага сюда признал, Чтоб набожному делу помешать? [Радлова, 1957:440]	Леди Анна: Жаназага болуш үчүн кедерги Ким жиберди бул азезил немени? [Иманкулов,1982:13]

Түп нускадагы *charitable deeds* сөзү кыргыз маданиятына гана таанымал, кыргыз окурманына гана түшүнүктүү *жаназа* сөзү менен которулуп берилген жана котормонун алмаштыруу ыкмасы колдонулган. Мындай жол менен которуу окурманга маалымат гана бербестен, аны кайсыл бир башка дүйнөгө алып жөнөйт.

Прагматикалык релеванттуулук

Англис тилинде	Орус тилинде	Кыргыз тилинде
Would they were basilisks' to strike thee dead. [Shakespear, 1994:33]	Пускай убьют тебя, как василиски [Радлова, 1957:445]	Ушул саатта ажыдаар болуп калсам. Көз карашым менен өлтүрбөс белем [Иманкулов,1982:19]

Жогорудагы мисалда түп нускадагы **basilisks'** сөзү метатилге сөзмө-сөз которулуп берилген, мындай ыкма окурманга көп суроолорду жараткан, себеби, англис маданиятындагы *basilisks* (орус тилиндеги *василиск*) кыргыз маданиятына тааныш эмес болгондуктан, котормочу англис маданиятынан бул сөздү которууда так, туура эквивалент табууга аракет жасаган жана кыргыз маданиятына жакын *ажыдаар* образы менен түшүндүрүп берген.

КОРУТУНДУ

Изилдөөнүн негизги мазмуну диссертациялык изилдөөнүн алдына коюлган милдеттердин аткарылыш ырааттуулугуна ылайык берилди. Илимий иштеги коргоого коюлуучу негизги жоболордун негизинде төмөнкү жыйынтыктар чыгарылды:

1. “Ричард III” трагедиясынын мазмуну аркылуу англис элинин турмушу, дүйнө таанымы, байлыкка, бийликке, дос-душманга, улуттук мураска болгон мамилеси маалым болду. Анда каармандардын трагедиялуу тагдыры аркылуу тарыхый чындык чагылдырылган, т.а., англис элинин география, дин, философия, этика жана эстетика жөнүндөгү кеңири түшүнүктөрү берилип, аталган чыгарма көптөгөн убакыт бою изилдөөчүлөрдүн, анын ичинде лингвист-окумуштуулардын кызыкчылыгын жаратып келет.

Лингвопоэтикалык анализ аркылуу трагедиядагы көркөмдүктү, Шекспирдин тилинин өзгөчөлүгүн, идеялык-көркөмдүк мазмунду берүү жана эстетикалык табият түзүү, стилдик боёкчого ээ болгон тилдик бирдиктердин функциясын аныктоого болот. Алсак, *key-cold* – “ачкыч-муздак”, *“as cold as a key”* – “ачкычтай муздак”, *“dead bodies”* – “өлүк денелер”, *God’s dreadful law, damned blood-suckers, black-fac’d Clifford; sharp-pointed sword; false-boding woman; ne’er-changing night; dead-killing news* ж.б.

2. “Ричард III” трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосуна лингвопоэтикалык талдоо жүргүзүү аркылуу грамматикалык, стилистикалык, семиотикалык каражаттардын айрымачылыктары, өзгөчөлүктөрү, окшоштуктары чыгармадан алынган мисалдар менен тастыкталды.

Аталган көркөм каражаттар трагедиянын көркөм мазмунун терең ачып, андагы маданияттын өзгөчөлүктөрүн көрсөтүү менен маанилерин ачууда гана өзгөчө мааниге ээ болбостон, алар чыгарманын идеясын, тилдик каражаттарды адекваттуу которууга, тексттин маанисин туура түшүнүүгө өбөлгө түзөт.

Котормодогу адекваттуулукка жетишүүдөгү лингвистикалык жана экстралингвистикалык факторлордун таасирин, алардын котормодогу ролун көрсөтүү менен кыргыз жана англис маданияттарындагы айрым өзгөчөлүктөрдү аныктоого толук мүмкүндүк берди.

Чыгармадагы образдарды берүүдө англис элинин маданиятын башка элдерден өзгөчөлөнтүп турган реалияларды, экстралингвистикалык релеванттуулуктарды которууда бир топ кыйынчылыктар болору белгилүү болду. Алсак, трагедиянын мазмунундагы кыргыз маданиятында кездешпеген такка байланыштуу каармандардын титулдук наамын караса болот: *“Earl of Pembroke”, “Duke of Norfolk”, “Bishop of Ely”* / *“Граф Пемброк”, “Епископ Норфолк”,* жана бул наамдарына ылайык аларга болгон кайрылуу: *“his majesty”, “my lord”, “your grace”, “my liege”*.

Ошол эле бийликтин расмий символдору болгон *таажы жана так* түшүнүгүн камтыган каармандардын сөздөрүндө мезгил-мезгили менен кайталанып турат: “the royalty of England's throne” “королдун тагы”, жана автордун бир нече эскертүүлөрүндө (“Here he ascendeth the throne” “такка отуруу”).

Лингвопоэтикалык талдоо аркылуу дүйнөлүк адабияттын шедеври болгон Шекспирдин “Ричард III” трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосундагы дал келбөөчүлүктөр табыгый нерсе катары кабыл алынып, айрым бир тилдик универсалийлер адекваттуу котормо жасоого жол көрсөтөт.

Трагедияга адабий анализ жасоодо тилдин байлыгы, поэтикалык кудурети эстетикалык таасир берүүчү тилдик каражаттардын өзгөчөлүгү белгиленди. Адабий анализ жасоо көркөм чыгарманын идеясын тактап, трагедиядагы “бийлик” идеясы көп ирет кайталанып, чыгармага өзгөчө стиль берип турары көрсөтүлдү.

3. Котормонун эквиваленттүүлүгү түпнуска тексттеги эстетикалык таасирдин мүнөзү менен шартталары тастыкталды. Алсак, трагедиянын дүйнө жүзүнө белгилүү болгон Ричард IIIтүн сөзү: *A horse, a horse, my kingdom for a horse!* (Коня, коня! **Венец** мой за коня!) *Ам тапкыла, ам! Алтын таажым — ам куну!* Албетте, бул жерде котормочу саптагы рифмага ылайык *таажы* сөзү менен которуп жатат, түпнускадагы *kingdom* сөзү Абдиев Т., Сыдыкова Л., (2015) сөздүгүндө *падышалык, дүйнө* деп берилет. Англис тилиндеги *kingdom* сөзү көчмөн кыргыз элинин маданиятынан айырмаланган, отурукташкан элдердин падышалык башкаруусуна карата колдонулат.

4. Котормонун адекваттуулукка жетпей калышы жана лексикалык, грамматикалык алмаштыруулардын өз ордунда болбой калышы - табигый көрүнүш. Ошону менен бирге англис жана кыргыз элинин маданияттары бири-биринен кескин айырмаланып, тектеш эмес тилдердин тобуна кирип, айрым стереотиптердин, менталдык кабыл алуу өзгөчөлүктөрү бар экендигин тастыктайт. Алсак, трагедиядагы *majesty* сөзү кыргыз тилинде *король* деп берилген. Англис маданиятында *majesty* түшүнүгү *улуу урматтуу* деп төрөлөргө кайрылуу максатында колдонулат.

5. “Ричард III” трагедиясын изилдөөдө лингвопоэтикалык анализ ыкма катары колдонулуп, чыгармада *power/бийлик* түшүнүгү жалпы мазмунду ээлеп, дүйнөнүн тилдик сүрөтүн, каармандардын когнитивдик түшүнүгүн аныктап турат.

Англис тилинде *power* лексемасы чыгармада *the name, the title, obedience, Intrigues* ж.б. фреймдери аркылуу берилген. Биринчи фрейм - *the title*. Бул фреймдин эң кеңири таралган лексикалык бирдиктери – баатырлар бири-бирине кайрылганда колдонулган “*lord*”, ошондой эле падышага кайрылганда “*king*”

сөздөрү болуп саналат. Ал көбүнчө “*my liege*”, “*most royal majesty*” жана “*your highness*” сыяктуу перифразалар менен алмаштырылат. Мисалы: *Alack, my lord, that fault is none of yours; He should, for that, commit your godfathers.*

Котормодогу адекваттуулукту сактоо үчүн эң бир маанилүү каражаттар болуп эсептелген экстралингвистикалык релеванттулуктарды эске алуу менен лингвопоэтикалык анализди дагы бир деңгээлге жогору чыгарып, өзгөчө прагматикалык касиеттер аныкталды.

Котормодо аталган деңгээл өтө чоң мааниге ээ, себеби анда эң негизги талап адресаттын дүйнө таанымын, дүйнөнү кабыл алуусун, маданий, салт санаадагы өзгөчөлүктөрүн эске алганда гана адекваттуу котормо боло алат.

Жыйынтыктап айтканда, түп нуска текст менен котормо текстин салыштыруу, аларга лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү, котормо трансформацияларын аныктоо, концепттин чөйрөнү белгилөө тил илиминде көп маселенин башын чечүүгө мүмкүнчүлүк берет.

Диссертациянын темасына тиешелүү жарык көргөн эмгектердин тизмеси:

1. **Шабданалиев, Н. А.** Ричард III трагедиясына жана кытай жомогу Чан Э жана Хоу Иге адабий талдоо жана алардын котормосу [Текст] / Н. А. Шабданалиев, С. Ч. Мамбеталиева // «Ала-Тоо» эл аралык ун-нин бас. – 2021. – № 3. – 230-239-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46655909>.
2. **Шабданалиев, Н. А.** Фольклор текстерин которуудагы лингвистикалык эквиваленттүүлүктүн ыкмалары [Текст] / Н. А. Шабданалиев, С. Ч. Мамбеталиева // Кырг. Эл аралык ун-нин жарчысы. – 2021. – № 3 (44). – 98-102-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://muk.iuk.kg/wp-content/uploads/2021/12/Vestnik-MUK-3-44-2021.pdf>
3. **Шабданалиев, Н. А.** Кытай жомокторун кыргыз тилине которуудагы морфологиялык каражаттардын колдонушунун өзгөчөлүктөрү [Текст] / Н. А. Шабданалиев, С. Ч. Мамбеталиева // Н. Исанов атын. Кырг. мамл. курулуш техн. архитектура ун-нин жарчысы. – 2021. – № 2 (72). – 217-222-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46696911>.
4. **Шабданалиев, Н. А.** У.Шекспирдин "Ричард III" трагедиясындагы сырдык сөздөрдүн англис тилинен кыргыз тилине которулушу [Текст] / Н. А. Шабданалиев // Кырг. Эл аралык ун-нин жарчысы. – 2021. – № 3 (44). – 163-168 б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://muk.iuk.kg/wp-content/uploads/2021/12/Vestnik-MUK-3-44-2021.pdf>.
5. **Шабданалиев, Н. А.** Семиолингвистические средства при переводе произведений У.Шекспира “Ричард III” и “Отелло” на кыргызский через русский язык [Текст] / Н. А. Шабданалиев // Кырг. Эл аралык ун-нин жарчысы. – 2015. – №2 (28). – 150-155-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://east.iuk.kg/wp-content/uploads/2022/01/vestnic2282015.pdf>.
6. **Шабданалиев, Н. А.** У.Шекспирдин "Ричард III" трагедиясындагы семиотикалык бирдиктер жана алардын котормодогу берилиши [Текст] / Н. А.Шабданалиев // Н. Исанов атын. Кырг. мамл. курулуш техн. архитектура ун-нин жарчысы. – 2021. – №2 (72). – 223-227-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=46696913>.
7. **Шабданалиев, Н. А.** У. Шекспирдин "Ричард III" трагедиясындагы стилистикалык каражаттардын англис тилинен кыргыз тилине которулушу [Текст] / Н. А.Шабданалиев, К.З.Караева // Н. Исанов атын. Кырг. мамл. курулуш техн. архитектура ун-нин жарчысы. – 2021. – 4 (74). – 615-619-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=48073215>
8. **Шабданалиев, Н. А.** Stratification of bilingualism in Kyrgyzstan in the context of leading languages [Текст] / Н. А. Шабданалиев, А. З. Закиров, Г. А. Тургунова, Г. О. Ибраимова // «Linguistics And Culture Review» журналы, негиздөөчү:

- American Linguist Association. – 2021. – 5-том, №S2. – 366-374 -б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://elibrary.ru/item.asp?id=47512627>
9. **Шабданалиев, Н. А.** Semantic Mutuality in Concepts and Reflection of National Cultural Specificity in Their Transformation Based on Chingiz Aitmatov's Works [Текст] / Н. А. Шабданалиев, З. К. Караева, М. В. Пименова, Г. А. Тургунова, Г. О. Ибраимова // «Open Journal of Modern Linguistics» журналы. – 2021. – Vol.11 No.4. – 621-629-б. – То же: [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.scirp.org/journal/paperinformation.aspx?paperid=111313>

Шабданалиев Нурбек Аманбековичтин “У. Шекспирдин «Ричард III» чыгармасынын котормосуна лингвопоэтикалык анализ” аттуу 10.02.20 – тектештирме-тарыхый, типологиялык жана салыштырма тил илими адистиги боюнча филология илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Негизги сөздөр: котормо, лингвопоэтика, котормонун түрлөрү, котормонун ыкмалары, эквиваленттүүлүк маселелер, экстралингвистикалык релеванттуулук, дүйнө таануу.

Иштин изилдөө объектиси – У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосу.

Иштин изилдөө предмети – У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосунун лингвопоэтикалык мүнөзү.

Изилдөөнүн максаты – У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги котормосуна лингвопоэтикалык анализ жүргүзүү аркылуу англис тилинен кыргыз тилине көркөм текстти которуудагы лексикалык, грамматикалык, стилистикалык, тексттик жана концептуалдык өзгөчөлүктөрүн аныктоо.

Изилдөөнүн методдору. Иште коюлган максатты ишке ашырууда изилдөөнүн байкоо, контекстуалдык, компоненттик, контрастивдик, дескриптивдик, концептуалдык анализдөө, салыштырма-тарыхый, типологиялык жана тектештирме, лингвомаданий, стилистикалык, прагматикалык интерпретациялоо методдору колдонулду.

Трагедиянын кыргыз тилине которуудагы өзгөчөлүктөрүн аныктоодо адекваттуулукту сактоо үчүн котормодогу лингвистикалык жана экстралингвистикалык релеванттуулуктар эске алынды.

Изилдөөдөн алынган натыйжалар жана анын жаңылыгы.

1) У. Шекспирдин «Ричард III» трагедиясынын кыргыз тилиндеги текстине лингвопоэтикалык талдоонун жүргүзүлүшү;

2) котормодогу лексикалык жана грамматикалык трансформалардын түрлөргө ажыратылып мүнөздөлүп берилиши;

3) текстин курамындагы стилистикалык каражаттардын жалпылыктарынын жана өзгөчөлүктөрүнүн аныкталышы;

4) трагедиядагы концептик чөйрөнүн, реалиялардын, символдордун көрсөтүлүшү жана сыпатталышы.

Ишти колдонуу чөйрөсү. Диссертациянын материалдарын жогорку окуу

жайларында “Кыргыз жана англис тилиндеринин котормо таануу маселелери”, “Англис тили”, “Фонетика”, “Стилистика”, «Кыргыз жана англис тилиндеринин салыштырма стилистикасы, салыштырма лексикологиясы», деген сыяктуу сабактарды окутууда, ошондой эле кыргыз жана англис сөздүктөрүн түзүүдө илимий булак катары колдонууга болот.

РЕЗЮМЕ

диссертационного исследования на соискание учёной степени кандидата филологических наук 10.02.20 – сопоставительно-историческое, типологическое и сравнительное языкознание по теме «Лингвопоэтический анализ перевода произведения У. Шекспира «Ричард III» Шабданалиева Нурбека Аманбековича.

Ключевые слова: *перевод, лингвопоэтика, виды перевода, методы перевода, задачи эквивалентности, экстралингвистическая релевантность, миропонимание.*

Объектом исследования является анализ перевода произведения У. Шекспира «Ричард III»

Предметом исследования лингвопоэтическая особенность перевода трагедии «Ричард III» на кыргызском языке.

Цель и задачи исследования. Определить лексические, грамматические, стилистические, текстовые и концептуальные особенности перевода художественного текста с английского на кыргызский язык посредством лингвопоэтического анализа кыргызского перевода трагедии Уильяма Шекспира «Ричард III».

Методы исследования. В реализации цели были использованы наблюдательный, контекстуальный, компонентный, контрастивный, описательный, концептуальный анализ, сравнительно-исторический, типологический, сопоставительный, лингвокультурологический, стилистический, прагматически-интерпретационные методы исследования.

В целях сохранения адекватности определения особенностей трагедии в кыргызском переводе были учтены лингвистические и экстралингвистические релевантности при переводе.

Результаты исследования и его новизна: Материалы диссертации могут быть использованы при преподавании дисциплин как «Переводоведение кыргызского и английского языков», «Английский язык», «Фонетика», «Стилистика», «Сравнительная стилистика и лексикология кыргызского, английского языков», а также как научный источник при создании кыргызских и английских словарей.

RESUME

to the dissertation thesis by Shabdanaliev Nurbek Amanbekovich for obtaining the academic degree of Cand. Sc. (Philology) 10.02.20 – comparative-historical, typological and comparative linguistics titled «Linguo-poetic analysis of

the translation of W. Shakespeare's work "Richard III»

Keywords: *translation, linguopoetics, types of translation, translation methods, equivalence problems, extralinguistic relevance, worldview.*

The object of the study is the analysis of the translation of W. Shakespeare's work "Richard III"

The subject of the study is the linguo-poetic feature of the translation of the tragedy "Richard III" into the Kyrgyz language.

The purpose of the research paper is to determine the lexical, grammatical, stylistic, textual and conceptual features of the translation of the literary text from English to Kyrgyz by means of a linguopoetic analysis of the Kyrgyz translation of William Shakespeare's tragedy "Richard III".

The methods of the research. In the implementation of the goal, observational, contextual, component, contrastive, descriptive, conceptual analysis, comparative-historical, typological and comparative, linguistic, cultural, stylistic, pragmatic interpretation methods of research were used.

Linguistic and extralinguistic relevancies in the translation were taken into account in order to maintain adequacy in determining the features of the tragedy in Kyrgyz translation.

The results of the study and its novelty.

1) conducting a linguo-poetic analysis of the Kyrgyz text of William Shakespeare's tragedy "Richard III";

2) lexical and grammatical transformations in the translation are separated into types and characterized;

3) determination of generalities and features of stylistic means in the composition of the text;

4) presentation and description of the conceptual environment, realities, symbols in the tragedy.

Area of application. The material of the dissertation can be used in the teaching of disciplines such as "Translation of Kyrgyz and English languages", "English language", "Phonetics", "Stylistics", "Comparative stylistics and lexicology of Kyrgyz and English languages", as well as a scientific source for creating Kyrgyz and English dictionaries.